

Elfvikslandet

Lidingö stad
Ängs- och hagmarksinventering
av Helena Klangemo
och Virginia Kustvall-Larsson 2005

Ängs- och hagmarksinventering Lidingö/Elfvik maj – augusti 2005

Innehåll

Bakgrund	2
Ängs- och hagmarker	3
Vad är en äng?	3
Hävden	3
Naturbetesmarken	3
Hagmarken	3
Inventeringsmetod	3
Beskrivning område A	4
Beskrivning område B	5
Beskrivning område C	5
Beskrivning område D	6
Beskrivning område E	6
Kommentar:	6
Referenser:	7
Bilaga	7

Bakgrund

Lidingö stad beviljades år 2005 statsbidrag om 700 000 kronor till lokala naturvårdsprojekt för utvidgning av Långängens naturreservat. Den föreslagna utökningen omfattar till ytan ca 80 ha på Elfviklandet och 25 ha för Kottlasjön med omgivning (ett hektar är 10 000 kvadratmeter).

Inventeringen av ängs- och hagmarker omfattar ca 25 ha på Elfviklandet och kan användas för skötselplanering. En inventering med angiven frekvens av de noterade arterna kan även användas för att observera eventuella förändringar, positiva eller negativa, över tiden.

De inventerade markerna är uppdelade på 5 stycken delområden, i texten benämnda A-E, se karta nedan.

Inventeringen har delfinansierats av de statliga bidragen för naturvård.

Inventerare är Helena Klangemo, biogeovetare och Virginia Kustvall Larsson, biolog, bägge från naturskyddsföreningen på Lidingö.

Foto: Helena Klangemo.

Layout: Margareta Strinnhed, informationsenheten
Lidingö stad.

Ängs- och hagmarker

Vad är en äng?

Om man ser till antalet arter per kvadratmeter, finns det inget växtsamhälle som är mer artrikt än ängen. Man kan hitta 40 – 50 arter per kvadratmeter, till dessa är ett stort antal insekter och andra djur knutna.

Med en äng menas ursprungligen en mark som nyttjas av människan för att erhålla vinterfoder till djuren i form av hö. Förutom i fjällen och på en del myrar är de flesta öppna marker skapade av människans nyttjande och dessa marker kräver fortsatt mänsklig påverkan för att förbli öppna. *Ängen är en naturlig slättermark, som inte gödslats, kultiverats eller såtts in med främmande arter.*

Ängar som skördas år efter år och inte gödslas blir med tiden näringsfattiga. Arter som klarar sig bäst under kväverika förhållanden är bra på att snabbt skjuta i höjden och bre ut sin bladmassa för att få maximalt med solljus. Näringsbristen på ängen missgynnar dessa arter och ger möjlighet för arter som tål stressen som orsakas av näringsbrist. Småvuxenhet, smala, långa blad och låg, jämn tillväxthastighet är anpassningar på slättermarken.

Hävden

Med traditionell hävd menas att alla de viktigaste arbetsmomenten i ängsskötseln ingår: fagning, slätter, höbärgning, hamling, efterbete och röjning.

Naturbetesmarken

I likhet med ängen har naturbetesmarken inte utsatts för kultiverande åtgärder. Den ska inte ha gödslats, kalkats, stenröjts, dränerats, eller såtts in med vallväxter. Även här är det bristen på näring, framför allt kväve, och den traditionella hävden som ger den rikliga mångfalden. Målet är inte att få vinterfoder till djuren, utan på naturbetesmarken går djuren och betar så stor del av växtsäsongen som möjligt. Betesmarkerna ska ge så hög och uthållig avkastning som möjligt och det gäller att få en tät grässväl.

Betande kor från Elfviks gård ...

... och fårbeta.

Den traditionella hävden i betesmarker är:

- Tidigt utsläpp av de betande djuren
- Sen installning
- Ett högt betestryck
- En kontinuerlig betning med två eller flera djurslag
- Årlig putsning och röjning

Olika djurslag har olika betespreferenser och den bästa hävden uppnås med sambete eller växelbete. Sambetning innebär att olika djurslag går tillsammans, växelbete är när det ena djurslaget betar marken efter ett annat. Båda dessa varianter ger ett bättre betestryck än om bara ett djurslag betar marken. Bägge varianterna, framför allt växelbete är även bättre för djuren eftersom risken att drabbas av skadliga parasiter minskar.

Hagmarken

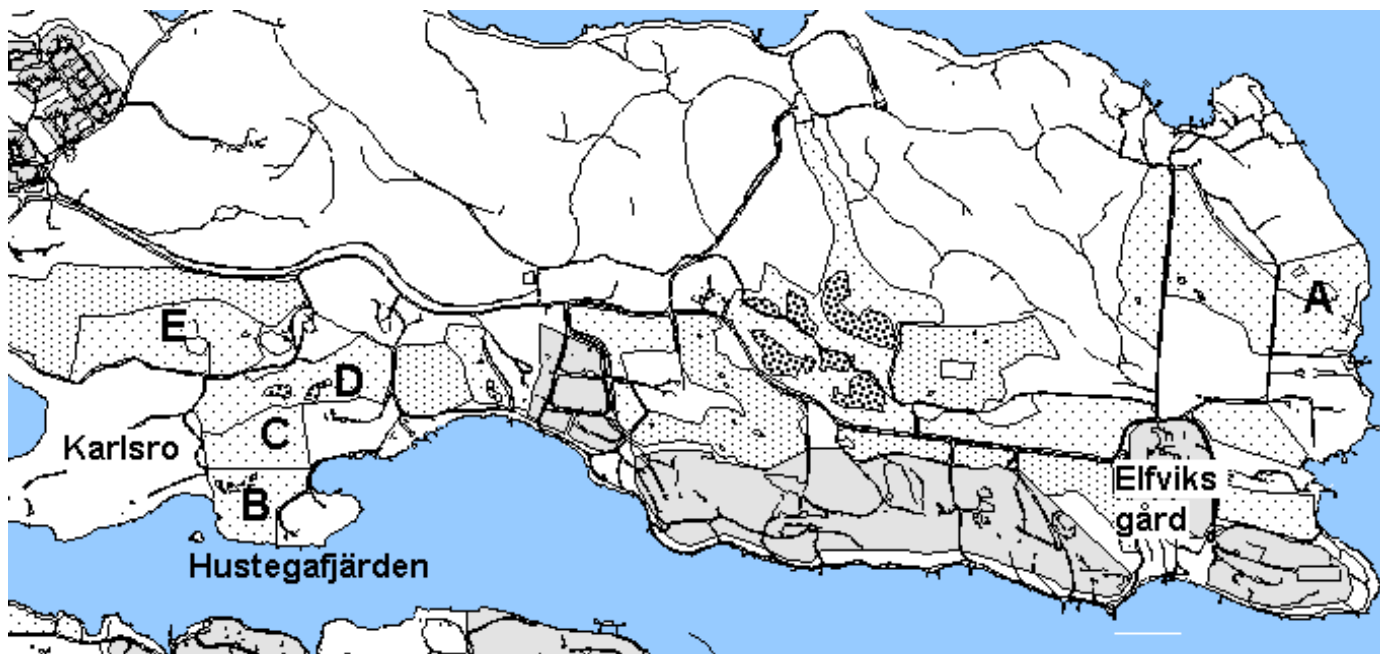
Naturbetesmarker kan delas in i *hagmarker*, *strandängar* och *övriga betesmarker*.

De flesta *hagmarker* har tidigare varit slättermarker vilka överförts till bete när man börjat ta in vinterfoder från insädda vallar. Det är främst i södra och mellersta Sverige man finner hagmarker, ädellöv – och ekhagar, men även i norra Sverige, där björkhagen dominerar.

Inventeringsmetod

Floran, framför allt sammansättningen av olika örter och gräs, visar tydligt markernas skötselhistorik. Förekomst av vissa arter visar att hävd förekommit under en längre tid. Dessa så kallade signalarter, vilka indikerar positiva hävdförhållanden anges i inventeringen som *ringa förekomst* (enstaka), *måttlig förekomst* (2-5) och *många* (>5) exemplar eller växtplatser.

Andra arter däremot, indikerar kvävepåverkan (gödsling) och igenväxning. Förekomsten av dessa negativa signalarter anges i en procentuell utbredning inom objektet, 10%, 10 – 30% och > 30 % täckningsgrad.

Översikt. De inventerade ängs- och hagmarkerna markerade A-E.

Metoden är framtagen av Jordbruksverket (Rapporter 2005:1, 2005:8). I bilaga finns lista över de signalarter som ingår i metoden.

Utöver örter och gräs har objektets gödselpåverkan, grad av hävd samt spår av hägnader och byggnader noterats.

Inventeringen utfördes maj – augusti 2005. Inventerarna har gått på linje genom områdena och noterat positiva och negativa signalarter.

Beskrivning område A

Naturtyp: Annan träd- och buskbärande hagmark, yta: 5,5 ha

Hagmark vid Fiskarudden, område A

Marken var fram till 1900-talets första hälft trädgårdsmark, husgrunder och murar finns kvar samt ett antal ”trädgårdsväxter”. Området är till en del trädbeväxt

av framför allt grova björkar men även grova tallar, askar och alar samt pil. I området finns planterade träd som lind, bok och kastanj. Flera fruktträd står kvar sedan trädgårdstiden – äpple, päron och körsbär. På en stor del av området växer parkgröe (*Poa chaixii*), ett storväxt ovanligt gräs som införts med gräsfröblandningar under 1800-talet. Marken sluttar mot öster, och avgränsas i ost av strand som består av sand, stenar och en murad kaj. Zonen 2-3 m närmast vattnet är inte beväxt. Stranden har ett exponerat läge och stora farleden till Stockholm ligger utanför. Genom området går ett dike i väst-östlig riktning. Strax utanför inhägnaden i hagens nordvästra hörn växer solvända (positiv signalart).

Ca ½ ha av området hävdas sedan 15 år av Naturskyddsföreningen, med fagning i april och slätter i augusti. Inom denna del av objektet växer orkidén tvåblad (*Listera ovata*). Här är även en extremt riklig förekomst av gullviva (*Primula veris*) och höskallra (*Rhinathus serotinus*).

Området betas av djur från Elfviks gård. Den hävdade delen betas först efter slättern som sker i mitten av augusti. Stora delar av området är påverkat av gödsling.

Signalarter område A

Backnejlika	+ rikligt	Skallrearter	+ rikligt
Bockrot	+ rikligt	Skogsnäva	- < 10%
Brännässla	- < 10%	Skräppearter	- < 10%
Darrgräs	+ rikligt	Veketåg/Knapptåg	- < 10%
Gullviva	+ rikligt	Älggräs	- < 10%
Gulmåra	+ rikligt	Ängsfryle/blek-/svartfryle	+ rikligt
Hundkåx	- < 10%	Ängshavre	+ rikligt
Prästkrage	+ rikligt	Ärenpris	+ rikligt
		Örnbräkenarter	< 10%

Beskrivning område B

Naturtyp: Öppen hagmark/ betad skog, yta: 3,5 ha

Hagmark vid Kyrkviken och Hustegafjärden, område B

Större delen av område B utgörs av öppen, trädlös hagmark, med stark gödselpåverkan. Övrig del av objektet utgörs av barrskog med hållar och berg, klippstrand mot Kyrkviken. De positiva signalarterna återfinns främst i ett torrare parti i det nordvästra hörnet (darrgräs och blåsuga), utefter den västra kanten i en fuktigare del (ängsbräsma), vid åkerholmar (knägräs, gullviva) samt den södra kanten mot Kyrkviken (kattfot). Område B och C har en gemensam inhägnad och betas av häst. Betestrycket är svagt. Stranden består av en tiometersremsa sandstrand i väster samt klippor (som inte betas) mot söder.

Signalarter område B

Bockrot	+ rikligt	Knägräs	+ rikligt
Brudbröd	+ rikligt	Prästkrage	+ rikligt
Brännässla	- < 10%	Skogsnäva	- < 10%
Blåsuga	+ riklig	Skräppearter	- < 10%
Darrgräs	+ rikligt	Veketåg/Knapptåg	- < 10%
Gullviva	+ rikligt	Älggräs	- < 10%
Gulmåra	+ rikligt	Ängsbräsma	+ rikligt
Hundkäx	- < 10%	Ängsfryle/blek-/svartfryle	+ rikligt
Jungfrulinarter	+ rikligt	Ärenpris	+ rikligt
Kattfot	+ rikligt	Örnbräkenarter	< 10%

Åkerholme, område B

Beskrivning område C

Naturtyp: Betad skog, yta: 3,5 ha

Betad skog, område C

Området utgörs av en höjd med blockrik morän beväxt med framför allt tall. Övriga träd är gran, asp, rönn, ek, oxel, lönn en och klarbär. Av de inventerade områdena är detta den enda lokalen där slätterfibbla (*Hypochoeris maculata*) påträffades. I området häckar ormvrak.

Större delen av objektet är opåverkat av gödsling. Örnbräken, en ormbunksart (negativ signalart) som ratas av betande djur, förekommer rikligt i området. Trampet av de betande djuren begränsar dock ormbunkens utbredning.

Signalarten ängsbräsma påträffades i den norra delen nära område D. Slätterfibblan växer i kanten mot område C.

Slätterfibbla, bladrosett

Signalarter område C

Blåsuga	+ rikligt	Skogsnäva	- < 10%
Bockrot	+ rikligt	Skräppearter	- < 10%
Brännässla	- < 10%	Veketåg/Knapptåg	- < 10%
Brudbröd	+ rikligt	Älggräs	- < 10%
Gulmåra	+ rikligt	Ängsbräsma	+ rikligt
Hundkäx	- < 10%	Ängsfryle	+ rikligt
Prästkrage	+ rikligt	Ärenpris	+ rikligt
Slätterfibbla	+ rikligt	Örnbräkenarter	10 – 30%

Beskrivning område D

Naturtyp: öppen hagmark, yta: 5,5 ha

Öppen hagmark, område D.

Område D är starkt gödselpåverkat och främst beväxt med grova gräs som ängskavle, hundäxing, timotej och kvickrot samt majsmörblomma. De positiva signalarterna är funna i torra partier, i områdets västra del. Betande djur var vid inventeringstillfällena får och häst.

Signalarter område D

Bockrot	+ rikligt	Knägräs	+ rikligt
Brudbröd	+ rikligt	Prästkrage	+ rikligt
Brännässla	- < 10%	Skogsnäva	+ rikligt
Gulmåra	+ rikligt	Veketåg/Knapptåg	- < 10%
Gullviva	+ rikligt	Ängsfryle/blek-/svartfryle	+ rikligt
Jungfrulin	+ rikligt	Örnbräkenarter	< 10%

Beskrivning område E

Naturtyp: Annan öppen äng, 6,5 ha

Öppen äng, Plåten, område E

Området består av dels mark som gödslats (åkermark), dels ogödslad mark med troligtvis en mycket lång hävdkontinuitet. Hela området betas av häst, får och nöt. Betestrycket är svagt. Det botaniskt värdefullaste

området är torrbacken längst västerut samt ett fuktstråk längre in i området. Den gödslade marken är främst beväxt med höga gräs och vitklöver. Den högsta mångfalden återfinns i torrbacken, där flertalet av de positiva signalarterna växer. Den gödslade marken är trädlös och främst gräsbeväxt, medan den ogödslade ligger på höjder/hällar som är trädbeväxta framför allt av tall. Inom området finns även några stora ekar. I området lag fram till 1800-talets början Östra Ytringe gård och husgrunder, stenhögar och strängar finns kvar. I kanten av området (precis utanför), söder om den gång- och cykelväg som avgränsar området i söder finns rester av en källa. Här växer rikligt med ormmrot (*Bistorta vivipara*, en positiv signalart).

Signalarter område E

Backklöver	+ måttligt	Knägräs	+ rikligt
Backnejlika	+ rikligt	Prästkrage	+ rikligt
Bockrot	+ rikligt	Skräppearter	- < 10%
Brudbröd	+ rikligt	Solvändearter	+ rikligt
Brännässla	- < 10%	Veketåg/knapptåg	- < 10%
Darrgräs	+ rikligt	Älgräs	- < 10%
Gullviva	+ rikligt	Ängsbräsma	+ rikligt
Gulmåra	+ rikligt	Ängsfryle	+ måttligt
Hundkåx	- < 10%	Ängshavre	+ rikligt
Jungfrulinarter	+ rikligt	Ärenpris	+ rikligt

Kommentar:

Alla inventerade områden betas, men betestrycket är för svagt. Fler betande djur skulle hålla efter de högväxta gräsen och ge möjlighet för ängsväxterna att bre ut sig.

Den högsta förekomsten av positiva signalarter finns i område E och ängsväxterna tyder på en lång hävdkontinuitet. Område E betas av får, nöt och häst, vilket ger det bästa betestrycket. Hävden är dock svag, flera betande djur och ett tidigare utsläpp skulle minska förekomsten av högväxande gräs. Område E kan delas in i två delar, en gödslad och en ogödslad del. Det är i den ogödslade delen som artrikedomen är hög, troligtvis Lidingös värdefullaste äng. Ett fuktstråk visar upp en riklig förekomst av ängsbräsma (positiv signalart), de torrare partierna hög artrikedomen av ängsväxter som jungfrulin, backnejlika, prästkrage, kärringtand och liten blåklocka.

Övriga inventerade områden uppvisar inte samma artrikedomen men alla har partier, ofta åkerholmar och kantzoner där gödsling inte förekommit i så hög grad samtidigt som de undgått kraftig igenväxning. Fortsatt bete skulle troligtvis höja naturvärdena i samtliga ängs/hagmarker.

I inventeringen anges högsta förekomsten av positiva signalarter (riklig förekomst) redan vid >5 exemplar eller växtplatser. En ytterligare ökning av frekvensen skulle inte framgå i en framtida inventering, vilket kan ses som en brist i inventeringsmetoden.

Bilaga. Signalarter, Ängs- och hagmarksinventeringen 2002 – 2004

Positiva = (+), Negativa = (-)

Arunarter	+	Nattviol	+	Granspira	+	Svinrot	+
Axveronika	+	Ormrot	+	Gullviva	+	Trift	+
Backnejlika	+	Ormtunga	+	Gulmåra	+	Tätört	+
Backsippa	+	Prästkrage	+	Gökblomster	+	Veketåg/Knapptåg	-
Backtimjan	+	Rödkämpar	+	Havssälting	+	Vildlin	+
Blåsklöver	+	Sankte Pers nycklar	+	Hirsstarr	+	Älggräs	-
Blåsuga	+	Skallrearter	+	Hundkåx	-	Ängsbräsma	+
Bockrot	+	Skogsnäva	-	Jungfru Marie nycklar	+	Ängsfryle/blek-/svartfryle	+
Brudborste	+	Skräppearter	-	Jungfrulinarter	+	Ängshavre	+
Brudbröd	+	Slätterblomma	+	Kattfot	+	Ängsnycklar	+
Brudsporre	+	Slätterfibbla	+	Klasefibbla	+	Ängsstarr	+
Brännässla	-	Slättergubbe	+	Klockgentiana	+	Ängsvädd	+
Darrgräs	+	Smörboll	+	Knägräs	+	Ärenpris	+
Dvärglummer	+	Solvändearter	+	Kärrknipprot	+	Ögontröstarter	+
Fjällgröe	+	Sommarfibbla	+	Kärrsälting	+	Örnbräkenarter	-
Fjällskära	+	Spåtistel	+	Låsbräkenarter	+		
Fjälltimotej	+	Stagg	+	Majviva	+		
Fältgentiana	+	Stormhatt	+				

Jungfrulin.

Referenser:

Ekstam Urban, Forshed Nils, 2000: Svenska Naturbetesmarker, Naturvårdverket förlag

Ekstam Urban, Aronsson Märten, Forshed Nils, 1988: Ängar, om naturliga slättermarker i odlingslandskapet, LTs förlag

Krok Th., Almquist Sigfrid, 1994: Svensk Flora, fanerogamer och ormbunksväxter, Liber Utbildning

Stenberg Lennart och Mossberg Bo, 1997: Den nordiska floran. Wahlström & Widstrand.

Jordbruksverkets rapporter:
Ängs- och betesmarksinventeringen 2002-2004, rapport 2005:1

Indikatorsystem för ängs- och betesmarker – metodutveckling för nationell övervakning av biologisk mångfald, rapport 2005:8

Kartor:
Karta över ängs- och hagmarker från Tekniska kontoret, Lidingö stad
Karta över Bosön- Elfvik utgiven nov 1998 av IFK Lidingö Skid- och OL-klubb

LIDINGÖ STAD